УДК 327.5:355.02:623.454.8(470)
DOI https://doi.org/10.32782/2707-5206.2026.42.15

Марчук С. П.
аспірантка,
кафедра міжнародних відносин
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: sonyamarchuk1@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-0868-3366

ПЕРЕДУМОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ЯДЕРНОЇ СТРАТЕГІЇ

У статті проаналізовано передумови формування ядерної стратегії Російської Федерації в 1990-і роки. Дослідження здійснено крізь призму контент-аналізу першої після розпаду Радянського Союзу Воєнної доктрини Російської Федерації 1993 року, Лісабонського протоколу та кейсу створення механізмів колективної безпеки на пострадянському просторі. Методологічну основу становлять контент-аналіз офіційних документів, порівняльно-історичний та системний підходи, що дало змогу простежити тяглість ядерної політики РФ від ранньої пострадянської доби до сучасності. Встановлено, що доктрина 1993 року, попри оборонну риторику й декларативну відданість нерозповсюдженню, заклала три ключові елементи, які згодом були розвинені в російській політиці ядерного стримування за президентства путіна: відмову від радянського принципу «неперших ударів», формування ролі ядерної зброї як компенсатора слабкості конвенційних сил та орієнтацію на збереження домінантної ролі на пострадянському просторі. З'ясовано, що участь Росії в Лісабонському протоколі та формування структур колективної безпеки відображали прагнення зберегти контроль над ядерною спадщиною СРСР і закріпити власний вплив у регіоні. Обґрунтовано тезу, що саме 1990-і роки стали передумовою для переходу до агресивної ядерної стратегії на початку 2000-х років і подальшого розвитку ядерного шантажу. Окремо розглянуто значення доктринальних документів для подальшої ядерної політики Росії. Актуальність роботи полягає в дослідженні передумов створення сучасної російської ядерної стратегії, що діє в умовах повномасштабної війни проти України, а також зовнішніх та внутрішніх чинників, які її зумовлюють. Результати можуть бути використані для аналізу сучасних ризиків ядерної ескалації та вироблення відповідей на політику ядерного залякування.

Ключові слова: ядерне роззброєння, контроль над озброєнням, ядерне стримування, російсько-українська війна, міжнародна безпека.

Актуальність теми дослідження. Постановка проблеми в загальному вигляді, її зв'язок з науковими або практичними задачами. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну з 2022 року супроводжується систематичним використанням ядерної риторики як інструмента політичного тиску на Україну та її партнерів. Однак, постановка проблеми в загальному вигляді полягає в тому, що без з'ясування нормативних, політичних і геополітичних передумов, які сформувалися у 1990-х роках, неможливо оцінити природу сучасної російської ядерної стратегії та зробити висновок чи є вона реакційною,

© Марчук С. П., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

чи логічним продовженням підходів, закладених у перші роки існування Російської Федерації. Тема пов'язана з науковими задачами теорії та історії ядерного стримування, контролю над озброєнням і безпеки на пострадянському просторі та європейському континенті зокрема, а також із практичними завданнями вирішення безпекової політики України та її партнерів у найближчому майбутньому. Для України, яка у 1990-х роках відмовилася від ядерної зброї, отримавши політичні запевнення, а не юридично зобов'язальні гарантії безпеки, осмислення цих передумов має безпосереднє значення: воно дозволяє критично оцінити досвід власного роззброєння та підходи до стримування російської агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія російської воєнної та ядерної політики вивчається як серед іноземних дослідників, так і вітчизняних. Холкомб і Болл (1994) розглядають ухвалення Воєнної доктрини 1993 року насамперед як продовження радянської науково-військової традиції. Бакші (Bakshi, 2000) аналізує російські концепції національної безпеки та воєнні доктрини крізь принцип історизму та тяглості політики. М. Соков (Sokov, 2003), багаторічний дослідник російської політики ядерного стримування, простежує еволюцію ядерної стратегії США та Росії та її наслідки для контролю над озброєнням, зокрема відхід від радянського принципу «неперших ударів». Синовець П., Максименко І. та Скрипник М. (Sinovets et al., 2021) досліджують ескалаційну стратегію Кремля та механізми ядерного примусу. Серед новіших історичних досліджень особливе місце посідає монографія М. Буджерин (Budjeryn, 2022), побудована на архівних матеріалах зі США та пострадянських держав. Авторка реконструює розпад радянського ядерного арсеналу, переговори щодо Лісабонського протоколу та рішення України відмовитися від ядерного статусу; її праця дає змогу точніше розглядати денуклеаризацію як складний політичний процес, який мав місце у 1990-і роки.

К. Вен Брюсгард (Bruusgaard, 2021) аналізує взаємодію звичайних і ядерних спроможностей Росії, С. Каушал і Д. Долзікова (Kaushal & Dolzikova, 2025) простежують еволюцію російської ядерної доктрини у 1993–2020 роках; А. К. Арндт, Л. Горовіц і М. Ондэрко (Arndt et al., 2023) досліджують ядерний примус Росії під час повномасштабної війни проти України та доходять висновку, що спроби такого примусу не досягли поставлених політичних цілей, так виникає «ерозія» ядерного стримування. Ці праці дають актуальну рамку для зіставлення передумов 1990-х років із подальшою доктринальною еволюцією та практиками ядерного тиску.

Методологічна основа дослідження. Дослідження ґрунтується на принципі історизму, що дає змогу розглядати ядерну стратегію Російської Федерації як результат тривалого розвитку, а не як сукупність відокремлених рішень. Теоретичну рамку становлять концепція ядерного стримування. У роботі використано контент-аналіз документів (Воєнна доктрина РФ 1993 року, Лісабонський протокол, оприлюднені положення Воєнної доктрини РФ 2000 року); порівняльний аналіз; метод кейс-стаді; системний підхід, що поєднує внутрішні чинники, зміни геополітичного середовища й нормативні рішення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Формулювання цілей статті. В умовах триваючої війни залишається потреба в інтегрованому поясненні того, як переговори про пострадянську ядерну спадщину, зміна умов застосування ядерної зброї та інституціоналізація російського впливу на пострадянському просторі взаємодіяли саме у 1990-х роках та

який вплив це мало ретроспективно. По-перше, історію роззброєння України, Казахстану та Білорусі важливо пов'язати не лише з режимом нерозповсюдження, а й зі становленням Росії як єдиного ядерного правонаступника СРСР та формування її іміджу в цьому статусі. По-друге, слід розрізняти структурні передумови, сформовані в 1990-х, і подальші доктринальні рішення: новітні дослідження показують як тяглість, так і перервність у цій еволюції. Стаття пропонує розглянути ці напрями в єдиній причинно-наслідковій рамці.

Метою статті є комплексний аналіз передумов трансформації стратегії російського ядерного стримування крізь призму нормативних документів та зміни геополітичного середовища.

Завдання статті: 1) аналіз положень Воєнної доктрини Російської Федерації від 1993 року; 2) оцінка впливу політики ядерного стримування на зовнішньополітичну діяльність Російської Федерації у період кінця 1990-х років; 3) виявлення передумов створення нової російської ядерної політики; 4) аналіз впливу трансформації системи міжнародних відносин на сприйняття Російською Федерацією викликів національній безпеці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. Перший десяток років існування Російської Федерації як самостійної держави зазвичай розглядають як період слабкості, кризи у всіх сферах життєзабезпечення держави й прагнення до інтеграції із Заходом. Проте ядерна політика цього періоду свідчить про більшу тяглість, ніж прийнято вважати. Зокрема, саме на цей період припадають зміни геополітичного ландшафту, які значно вплинули на трансформацію концептуальних та нормативних засад агресивної ядерної стратегії наступних років.

Указ «Про основні положення Воєнної доктрини Російської Федерації» був підписаний президентом РФ Борисом Єльциним 2 листопада 1993 року, майже через два роки після розпаду СРСР. Документ мав сім версій «чернеток» і, на думку частини дослідників, був остаточно затверджений під впливом завершення подій Придністровської війни (Шапталенко та ін., 2016). Американські дослідники Холкомб і Болл (1994) наголошують, що сам факт ухвалення воєнної доктрини новою державою був насамперед продовженням радянської традиції, «глибоко укоріненої у радянській науково-військовій психіці». Показово, що текст доктрини не було оприлюднено, і він залишився закритим для суспільства. У цьому сенсі ми також бачимо, що російське керівництво притримувалось ще радянського підходу та оцінювало формування та укладання воєнної доктрини як документ для внутрішнього використання, національного воєнного планування радше ніж інструмент зовнішньої політики та сигналізування.

Сама доктрина визначена у вступі як «документ перехідного періоду – періоду становлення російської державності, проведення демократичних реформ» (Federation of American Scientists, 1993). Контекст її ухвалення був вкрай суперечливим та водночас дуже характерним для того часу. Росія зіткнулась з глибокою конституційною кризою, «шоковою терапією» в економіці та її глибоким занепадом. Вочевидь, стан внутрішніх справ значно контрастував з самосприйняттям самого Кремля та його прагненнями до збереження ваги на міжнародній арені як правонаступниці СРСР і однієї з двох ядерних «супердержав».

Зовнішня політика Росії на початку 1990-х розвивалася за двома основними напрямами. Перший передбачав співпрацю з колишніми опонентами часів «хо-

лодної війни» – США та державами НАТО; другий – збереження власного впливу на теренах колишнього Радянського Союзу. В основі першого вектору зовнішньої політики полягало бажання Росії інтегруватись в міжнародну спільноту як повноцінний член та актор здатний впливати на критичні питання міжнародної безпеки. Найвиразнішим прикладом такої співпраці став процес ядерного роззброєння України, Казахстану та Білорусі. Після розпаду СРСР на їхніх територіях залишилося понад 3 000 стратегічних ядерних боєприпасів, здатних уразити континентальну територію США, і щонайменше 3000 одиниць тактичної ядерної зброї (Arms Control Association, 2020). Загроза втрати контролю над цими арсеналами стала для Вашингтону й Москви критичною проблемою та водночас питанням збереження за собою права вирішувати питання стратегічної стабільності вдвох, контролюючи найбільші ядерні арсенали в світі.

Їхньою відповіддю став Лісабонський протокол (1992), який розширив коло учасників Договору про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-1), підписаного у липні 1991 року між США та СРСР. Тоді його членам стали усі п'ять держав – Російська Федерація, Сполучені Штати Америки, Україна, Казахстан і Білорусь. Початково згідно з СНО-1 обидві сторони, себто СРСР та США, мали скоротити розгорнуті стратегічні сили з приблизно 10 000 боєголовок до менш ніж 6 000 на не більш ніж 1 600 міжконтинентальних балістичних ракетах, балістичних ракетах підводних човнів і важких бомбардувальниках (Arms Control Association, 2022). Протокол засвідчив наміри також Білорусі, Казахстану та України приєднатися до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) як держав, що не володіють ядерною зброєю.

В очах міжнародної спільноти цей результат сприймали як спільну перемогу режиму нерозповсюдження. Адже в умовах світового захоплення завершенням «холодної війни» та настання нової, кращої системи міжнародних відносин, у якій можливе добровільна відмова від ядерної зброї та свідомого обрання шляху ядерного роззброєння ця політика України, Білорусі та Казахстану свідчила про можливість реалізації ядерного роззброєння. Проте за лаштунками, як стає очевидно із часом, залишилася ціна, яку заплатили насамперед Україна, а також Казахстан і Білорусь, і це відсутність надійних гарантій безпеки та поваги до суверенітету й територіальної цілісності, яку їм обіцяли партнери. В обмін на відмову від ядерної зброї ці держави отримали лише політичні запевнення за Будапештським меморандумом (1994), а не гарантії безпеки, фінансово-технічну допомогу та часткове списання боргів. Для Казахстану і Білорусі наслідком стала багаторічна залежність від домінантного сусіда, для України – війна та окупація частини території.

Для Москви результат був іншим. Із роззброєнням України, Казахстану та Білорусі Росія закріпила свій статус єдиної правонаступниці радянського ядерного потенціалу (Budjeryn, 2022) та продемонструвала, що залишається домінантним актором на пострадянському просторі, здатним все ще впливати на колишні радянські республіки у ключових питання, нав'язуючи своє бачення системи безпеки в регіоні. Вже на цьому етапі формуються наступні характерні риси російського ядерного стримування : Росія зберігає своє виключне місце як візаві Сполучених Штатів у перемовинах з питань контролю над озброєнням. Вона не розглядає більш нікого у якості опонента для перемовин, що має місце у політиці РФ і сьогодні. Таким чином, ядерний арсенал окрім базової функції стримування військо-

вої агресії проти держави перетворюється на інструмент, що формує статус цієї держави та забезпечує Росії бажану роль на міжнародній арені.

У галузі ядерного стримування воєнна доктрина 1993 року виглядала зразковою з погляду дотримання норм нерозповсюдження. Головною метою політики було проголошено усунення небезпеки ядерної війни шляхом стримування агресії проти Росії та її союзників (Federation of American Scientists, 1993). Проти держав – учасниць ДНЯЗ застосування ядерної зброї допускалося лише у двох випадках: збройного нападу на територію Росії чи її союзників з боку неядерної держави, пов'язаної союзницькими домовленостями з ядерною державою, та спільних дій такої держави з ядерною державою щодо вторгнення чи нападу на Росію (Federation of American Scientists, 1993). Документ також декларував прагнення скоротити арсенали до мінімуму, необхідного для стратегічної стабільності, і згодом досягти повної ліквідації ядерної зброї. Зокрема, Росія заявляла про активну підтримку припинення ядерних випробувань з метою їх повної заборони (Federation of American Scientists, 1993). Тридцять років по тому, у 2023 році, Москва відкликала ратифікацію Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань на тлі повномасштабного вторгнення в Україну, що наочно ілюструє трансформацію російської ядерної стратегії від декларативної риторики до політики відходу від власних міжнародних зобов'язань.

Найважливіша відмінність від радянської традиції полягала в іншому. Згідно з радянською ядерною стратегією, застосування ядерної зброї було можливим лише у відповідь на ядерну атаку (Sokov, 2003). Доктрина 1993 року вперше допустила можливість «першого удару» у разі широкомасштабного нападу ворога та визначила основною місією ядерного арсеналу стримування нападу, що загрожує суверенітету чи самому існуванню держави (Sokov, 2003). Це рішення мало прагматичне пояснення: ядерна зброя мала компенсувати занепад конвенційних збройних сил. Отже, друга передумова – відхід від принципу «неперших ударів» і закріплення за ядерною зброєю функції заміщення слабких звичайних сил закладається в 1993 році. Ця концепція посилюється наприкінці 1990-х рр. на тлі занепокоєння Росії щодо проведення Північноатлантичним Альянсом операції «Союзницька сила» та подіями Балканських війн. Ці дії дають Москві розуміння, що сприйняття надійності російського стримування потребує більших ресурсів. Водночас новітній аналіз показує, що зв'язок між конвенційною вразливістю та ядерною стратегією є змінним: слабкість звичайних сил може підсилювати ядерну складову, але їхня модернізація згодом змінює набір засобів стримування та оцінку порогу застосування ядерної зброї (Bruusgaard, 2021).

На той час, як зазначають дослідники, ядерна зброя залишалася для Росії традиційним інструментом стратегічної стабільності та стримування втручання у власну зону впливу, а не засобом тиску й примусу у зовнішніх відносинах. Однак вже тоді було створено механізм, який згодом дозволив перейти до примусу (Sinovets et al, 2021).

Воєнна доктрина 1993 року визначала військовою небезпекою для Росії наростання сил на її кордонах, введення іноземних військ у сусідні країни, підготовку збройних формувань для вторгнення на територію Росії та її союзників, а також провокування прикордонних конфліктів (Bakshi, 2000). Фактично це був сигнал країнам Заходу та власним регіональним партнерам. Радянський Союз розпався, але його зону впливу Москва має на меті залишати за собою, а втручання в неї

буде розцінено як загроза національним інтересам для захисту яких працює ядерне стримування.

Цій логіці відповідала інституціоналізація впливу. Задля цього Російська Федерація ініціювала створення механізму колективної безпеки в межах Союзу Незалежних Держав та заснування Організації договору про колективну безпеку, яка стала своєрідним нащадком Організації Варшавського Договору. Вона мала нормативно оформити російську "доктрину Монро", російську привілейовану зону на території колишніх республік (Ambrosio, 2024). У її межах було створено групи оперативного реагування, а співпраця охопила кіберзагрози, наркотрафік, нелегальний обіг зброї та тероризм. Незалежно від реальної військової спроможності ОДКБ, її створення відображало бажання Москви постати рівноцінним опонентом США, здатним консолідувати сили й зберігати регіональний вплив. Для країн-учасниць ж це було можливістю продемонструвати, що вони не становлять загрози Росії та можуть підтримувати з нею військову співпрацю.

У той самий період російські сили брали участь у кількох війнах на теренах колишньої імперії – у Придністров'ї, Нагірному Карабасі та Абхазії. Росія виконувала подвійну роль, офіційно виступаючи посередником і «миротворцем», а фактично підтримувала сепаратистські рухи та вдавалася до прямого військового втручання та послаблення сусідніх країн через дестабілізацію. Відтак Москва успадкувала радянську модель утримання впливу через проксі-сили. Тут проявляється третя передумова майбутньої стратегії: ядерна зброя стримує втручання сильніших зовнішніх акторів у конфлікти, які Росія розпалює на території ослаблених сусідів, і дозволяє їй діяти безкарно під ядерною «парасолькою».

Цю двоїстість відображають і нормативні документи: доктрина декларує прихильність мирному врегулюванню та невтручанню у внутрішні справи інших держав, заявляє, що Росія «не ставиться до жодної держави як до свого противника», але водночас серед джерел військової небезпеки називає «розширення військових блоків і союзів на шкоду інтересам військової безпеки Російської Федерації» та локальні конфлікти поблизу російських кордонів (Federation of American Scientists, 1993). Доктрина прямо не вказує НАТО як загрозу, але вже створює невизначеність політики. З одного боку, Москва активно будувала партнерство з Альянсом (у 1994 Росія приєдналась до програми "Партнерство заради миру"), з іншого боку – події Балканських війн, розширення Альянсу у 1999 році повертали російську дискусію до традиційної недовіри та вразливості.

Порівняння Воєнної доктрини 1993 року з документами початку путінської каденції дає змогу побачити тяглість. Концепція національної безпеки та Воєнна доктрина 2000 року істотно розширили умови застосування ядерної зброї: вона допускалася не лише у відповідь на застосування зброї масового ураження, а й у відповідь на широкомасштабну конвенційну агресію в ситуаціях, критичних для національної безпеки (Sokov, 1999; Arms Control Association, 2000). Це стало продовженням переосмислення Росією загроз національній безпеці з урахуванням змін геополітичного ландшафту, а опасіння щодо втручання зовнішніх акторів у триваючу на той час Чеченську війну призводять до посилення ядерного чинника у зовнішній політиці. Останні дослідження (Kaushal & Dolzikova, 2025) також виявляють зміни, що відбулись у 1990-і роки: спроби РФ переоцінити радянський спадок та розібратись з новими геополітичними реаліями, але водночас зауважують, що фундаментальні зміни відбулись пізніше – у 2020 році. Отже,

передумови 1990-х не слід ототожнювати з безперервною або наперед визначеною траєкторією.

Таким чином, три елементи, закладені в 1990-х, склали основу ядерної стратегії РФ за президентства путіна: відмова від «неперших ударів» і допущення першого застосування ядерної зброї; розгляд ядерної зброї як компенсатора слабкості конвенційних сил, а згодом – як засобу примусу; використання ядерного стримування для забезпечення власної сфери впливу та проксі-конфліктів на пострадянському просторі.

Період 1990-х років став перехідним у тому сенсі, що традиції радянської політики продовжувались за інерцією та підкріплювались оптимістичним сподіваннями перших років демократії на інтеграцію Росії в міжнародну спільноту та створення власної зони впливу в Європі. Через внутрішню слабкість зовнішня політика за характером вона була оборонною, оскільки нова Росія, на відміну від СРСР, не мала ідеології, яку належало б просувати (Bakshi, 2000). Водночас вона зберігала прагнення до регіонального домінування та забезпечення інтересів на пострадянському просторі за допомогою ядерного стримування.

Саме в цьому полягає значення цього історичного періоду для подальшої трансформації ядерної стратегії РФ. Ядерне роззброєння сусідів зосередило радянську ядерну спадщину в руках Москви, допущення першого удару закріпило ядерну зброю як заміну слабким конвенційним силам, а політика «миротворчості» й проксі-конфліктів створила модель, за якої ядерний чинник захищає російську експансію від зовнішнього втручання. Коли на початку 2000-х років у Росії стабілізувалась внутрішня ситуація та зросли нафтові прибутки, ці передумови поступово було розвинено в агресивну ядерну стратегію, яка вже з 2010-х років перетворилася на відкритий ядерний шантаж. Саме в цей період відбувається активна модернізація ядерного арсеналу за рахунок прибутків від продажі енергоресурсів, а співпраця з країнами НАТО, Сполученими Штатами зокрема, толерувала посилення російського військового потенціалу та підтримку проксі-конфліктах в зоні, що Росія вважала зоною своїх національних інтересів. Тож трансформація російської ядерної стратегії не була різким поворотом, а логічним розвитком підходів, закладених у 1990-х. Водночас сучасний досвід застерігає від припущення, що ядерні погрози автоматично забезпечують бажаний політичний результат: аналіз спроб Росії застосувати ядерний примус проти України у 2022 році характеризує їх як невдалі (Arndt et al., 2023).

Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що 1990-ті роки були не лише періодом слабкості й прагнення до інтеграції із Заходом, а й часом, що заклав передумови агресивної ядерної стратегії. По-перше, ядерне роззброєння України, Казахстану та Білорусі за Лісабонським протоколом закріпило за Росією статус єдиної правонаступниці радянського ядерного потенціалу та виняткового партнера США в питаннях контролю над озброєнням, а ядерний арсенал перетворився на інструмент статусу. По-друге, Воєнна доктрина 1993 року, попри оборонну риторику й декларативну відданість нерозповсюдженню, відмовилася від радянського принципу «неперших ударів» і закріпила за ядерною зброєю функцію компенсатора слабкості конвенційних сил; ця функція посилилася наприкінці 1990-х років на тлі операції «Союзницька сила» та Балканських воєн. По-третє, створення ОДКБ і практика «миротворчості» в Придністров'ї, Нагірному

Карабасі та Абхазії сформували модель, за якої ядерне стримування захищає російську сферу впливу та проксі-конфлікти від втручання зовнішніх акторів. Отже, трансформація російської ядерної стратегії не була різким поворотом, а стала логічним розвитком підходів, закладених у 1990-х роках.

Подальші дослідження в цьому напрямі пов'язані з порівняльним аналізом доктринальних документів Російської Федерації 2000-х–2020-х років у частині умов застосування ядерної зброї; вивченням впливу Будапештського меморандуму та досвіду ядерного роззброєння на безпекову політику України, Казахстану й Білорусі; оцінкою ролі ядерного чинника в конфліктах на пострадянському просторі після 1990-х років; розробкою на цій основі підходів до протидії ядерному шантажу з боку Російської Федерації.

Новизна дослідження. Наукова новизна полягає в тому, що російську ядерну стратегію 1990-х років розглянуто не як ізольований етап, а як період формування взаємопов'язаних передумов подальшої агресивної ядерної політики: відмови від принципу «неперших ударів», розгляду ядерної зброї як компенсатора слабкості конвенційних сил та використання ядерного стримування для збереження сфери впливу на пострадянському просторі. Ядерне роззброєння України, Казахстану та Білорусі проаналізовано не лише як результат режиму нерозповсюдження, а й як чинник закріплення за Росією статусу єдиної правонаступниці радянського потенціалу та виняткового партнера США. Уточнено механізм, за якого ядерне стримування забезпечувало «парасольку» для російської участі в проксі-конфліктах на території колишніх радянських республік, а також простежено зв'язок між Воєнною доктриною 1993 року та документами початку президентства путіна.

References [Список використаної літератури]

Ambrosio, T. (2024, March 4). The Collective Security Treaty Organization: A lifeless, shambling "alliance." Georgetown Journal of International Affairs. Retrieved from https://gjia.georgetown.edu/global-governance/the-collective-security-treaty-organization-a-lifeless-shambling-alliance/ [in English]. [Ambrosio T. The Collective Security Treaty Organization: A lifeless, shambling "alliance". Georgetown Journal of International Affairs. 2024, 4 March. URL: https://gjia.georgetown.edu/global-governance/the-collective-security-treaty-organization-a-lifeless-shambling-alliance/ (дата звернення: 19.08.2026).]

Arms Control Association. (2000, May). Russia's military doctrine (Foreign Broadcast Information Service, Trans.). Arms Control Today. Retrieved from https://www.armscontrol.org/act/2000-05/russias-military-doctrine [in English]. [Arms Control Association. Russia's military doctrine. Arms Control Today. 2000, May. URL: https://www.armscontrol.org/act/2000-05/russias-military-doctrine (дата звернення: 19.08.2026).]

Arms Control Association. (2020, December). The Lisbon Protocol at a glance. Retrieved from https://www.armscontrol.org/factsheets/lisbon-protocol-glance [in English]. [Arms Control Association. The Lisbon Protocol at a glance. 2020, December. URL: https://www.armscontrol.org/factsheets/lisbon-protocol-glance (дата звернення: 19.08.2026).]

Arms Control Association. (2022, July). START I at a glance. Retrieved from https://www.armscontrol.org/factsheets/start-i-glance [in English]. [Arms Control Association. START I at a glance. 2022, July. URL: https://www.armscontrol.org/factsheets/start-i-glance (дата звернення: 19.08.2026).]

Arndt, A. C., Horovitz, L., & Onderco, M. (2023). Russia's failed nuclear coercion against Ukraine. *The Washington Quarterly,* 46(3), 167–184. https://doi.org/10.1080/0163660X.2023.2259665 [in English]. [Arndt A. C., Horovitz L., Onderco M. Russia's failed nuclear coercion against Ukraine. *The Washington Quarterly*. 2023. Vol. 46. № 3. P. 167–184. DOI: https://doi.org/10.1080/0163660X.2023.2259665]

Bakshi, J. (2000). Russia's national security concepts and military doctrines: Continuity and change. *Strategic Analysis: A Monthly Journal of the IDSA,* 24(7). Retrieved from https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/sa/sa_oct00baj01.html [in English]. [Bakshi J. Russia's national security concepts and military doctrines: Continuity and change. *Strategic Analysis: A Monthly Journal of the IDSA*. 2000. Vol. 24. № 7. URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/sa/sa_oct00baj01.html (дата звернення: 19.08.2026).]

Bruusgaard, K. V. (2021). Russian nuclear strategy and conventional inferiority. *Journal of Strategic Studies,* 44(1), 3–35. https://doi.org/10.1080/01402390.2020.1818070 [in English]. [Bruusgaard K. V. Russian nuclear strategy and conventional inferiority. *Journal of Strategic Studies*. 2021. Vol. 44. № 1. P. 3–35. DOI: https://doi.org/10.1080/01402390.2020.1818070]

Budjeryn, M. (2022). Inheriting the bomb: The collapse of the USSR and the nuclear disarmament of Ukraine. Baltimore: Johns Hopkins University Press. https://doi.org/10.1353/book.103315 [in English]. [Budjeryn M. Inheriting the bomb: The collapse of the USSR and the nuclear disarmament of Ukraine. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2022. DOI: https://doi.org/10.1353/book.103315]

Federation of American Scientists. (1993). The basic provisions of the military doctrine of the Russian Federation [Edict of the President of the Russian Federation No. 1833, 2 November 1993]. Retrieved from https://nuke.fas.org/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html [in English]. [Federation of American Scientists. The basic provisions of the military doctrine of the Russian Federation (Edict of the President of the Russian Federation No. 1833, 2 November 1993). 1993. URL: https://nuke.fas.org/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html (дата звернення: 19.08.2026).]

Holcomb, J. F., & Boll, M. M. (1994). Russia's new doctrine: Two views. Carlisle, PA: U.S. Army War College Press. Retrieved from https://press.armywarcollege.edu/monographs/2 [in English]. [Holcomb J. F., Boll M. M. Russia's new doctrine: Two views. Carlisle, PA: U.S. Army War College Press, 1994. URL: https://press.armywarcollege.edu/monographs/2 (дата звернення: 19.08.2026).]

Kaushal, S., & Dolzikova, D. (2025, August). The evolution of Russian nuclear doctrine (RUSI Occasional Paper). London: Royal United Services Institute. Retrieved from https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/occasional-papers/evolution-russian-nuclear-doctrine [in English]. [Kaushal S., Dolzikova D. The evolution of Russian nuclear doctrine (RUSI Occasional Paper). London: Royal United Services Institute, 2025. URL: https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/occasional-papers/evolution-russian-nuclear-doctrine (дата звернення: 19.08.2026).]

Shaptalenko, M. I., Hrinenko, O. I., & Kutovyi, O. P. (2016). Military doctrine of the Russian Federation: main directions of imperial expansions that pose threats to the world. *Collection of Scientific Papers of the Center for Military and Strategic Studies of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovskyi,* 3(58), 70–74. Retrieved from https://znp-cvsd.nuou.org.ua/article/view/126056 [in Ukrainian]. [Шапталенко М. І., Гріненко О. І., Кутовий О. П. Воєнна доктрина Російської Федерації: основні напрями імперських експансій, що несуть загрози світу. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського.* 2016. № 3 (58). С. 70–74. URL: https://znp-cvsd.nuou.org.ua/article/view/126056 (дата звернення: 19.08.2026).]

Sinovets, P., Maksymenko, I., & Skrypnyk, M. (2021). Russian roulette: The Kremlin's escalation strategy from the Baltic Sea to the Black Sea. *Lithuanian Annual Strategic Review,* 19(1), 5–26. https://doi.org/10.47459/lasr.2021.19.1 [in English]. [Sinovets P., Maksymenko I., Skrypnyk M. Russian roulette: The Kremlin's escalation strategy from the Baltic Sea to the Black Sea. *Lithuanian Annual Strategic Review*. 2021. Vol. 19. № 1. P. 5–26. DOI: https://doi.org/10.47459/lasr.2021.19.1]

Sokov, N. (2003). Evolution of nuclear strategy in US and Russia and its implications for arms control (Proliferation Papers). Paris: Institut français des relations internationales. Retrieved from https://www.ifri.org/sites/default/files/migrated_files/documents/atoms/files/sokov_3.pdf [in English]. [Sokov N. Evolution of nuclear strategy in US and Russia and its implications for arms control (Proliferation Papers). Paris: Institut français des relations internationales, 2003. URL: https://www.ifri.org/sites/default/files/migrated_files/documents/atoms/files/sokov_3.pdf (дата звернення: 19.08.2026).]

Marchuk S. P.
Department of International Relations
Odesa I.I. Mechnikov National University
r. 32, Frantsuzkyi blv., 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

PREREQUISITES FOR THE TRANSFORMATION OF RUSSIAN FEDERATION`S NUCLEAR STRATEGY

Summary
The article analyzes the preconditions for the formation of the Russian Federation's nuclear strategy in the 1990s. The study is conducted through the lens of a content

analysis of the first Military Doctrine of the Russian Federation adopted after the collapse of the Soviet Union (1993), the Lisbon Protocol, and a case study of the creation of collective security mechanisms in the post-Soviet space. The methodological basis comprises content analysis of official documents, as well as comparative-historical and systemic approaches, which made it possible to trace the continuity of Russia's nuclear policy from the early post-Soviet period to the present day. It is established that the 1993 doctrine, despite its defensive rhetoric and declarative commitment to nonproliferation, laid down three key elements that were later developed in Russia's nuclear deterrence policy under Putin's presidency: the renunciation of the Soviet "no first use" principle, the shaping of nuclear weapons as a compensator for the weakness of conventional forces, and an orientation toward preserving a dominant role in the post-Soviet space. It is found that Russia's participation in the Lisbon Protocol and the formation of collective security structures reflected an aspiration to retain control over the Soviet nuclear legacy and to consolidate its own influence in the region. The article substantiates the thesis that the 1990s became the precondition for the transition to an aggressive nuclear strategy in the early 2000s and for the subsequent development of nuclear blackmail. Separate attention is paid to the significance of doctrinal documents for Russia's subsequent nuclear policy. The relevance of the study lies in examining the preconditions for the creation of the modern Russian nuclear strategy, which operates in the context of the full-scale war against Ukraine, as well as the external and internal factors that shape it. The results can be used to analyze contemporary risks of nuclear escalation and to develop responses to the policy of nuclear intimidation.

Key words: nuclear disarmament, arms control, nuclear deterrence, Russo-Ukrainian war, international security.

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.10.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.11.2026